

Toplum Bilimleri

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

Vol: 9 Num: 18
Temmuz - Aralık 2015
ISSN 1306-7877

Muammer AK (*)

ZİYARET FENOMENİ BAĞLAMINDA TÜRK POPÜLER DİNDARLIĞI (**)

öz

Geniş anlamıyla ziyaret, otoritesi kabul edilen bir kişiye ya da mekâna saygı sunmak amacıyla yapılan gönüllü bir etkinliktir. Bu yüzden, ziyaret fenomeni geleneksel Türk dini ve sosyokültürel yaşayışın vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Ziyaret fenomeninin temelinde yatan asıl gaye kutsala ulaşmak ve onu yaşamaktır. Ayrıca ziyaret fenomeni içinde yaşadığı toplumun dini, sosyal ve kültürel yapısıyla bir bütünlük oluşturduğundan önem arz etmektedir. Bu inanç ve pratiklerin geri planında insan psikolojisinin, çevre faktörünün, sosyal ve ekonomik imkânların etkileri yanında, İslam öncesi Türk inanç ve kültürünün izlerini görmek mümkündür. Önceki inanç kültürümüzün Tanrı inancı ve bu merkez etrafında var olan; bazı güçlü ruhlardan yardım isteme İslami renge bürünerek “evliya kültü”ne dönüşmüştür. Bu durum Türk Müslümanlığının farklı bir yönü olarak halkın ziyaret fenomeninin İslami motiflerle karışık bir kült ile halk dindarlığının ve halk inançlarının yansımaları olarak görülmelidir. Bu çalışmada fenomenolojik bir yöntem esas alınmış ve toplumumuzun dini hayatının önemli bir bölümünü oluşturan ziyaret olgusu, din sosyolojisinin bilimsel yöntemleri ile incelenmeye çalışılmıştır.

anahtar kelimeler

Kutsal, Kutsalın tezahürü, Ziyaret fenomeni, Türbe, Veli, Kültür, Halk dini

abstract

Popular Turkish Religiosity in the Frame of Visiting Phenomenon

In the broadest sense, then, ziyaret (visiting) is avoluntary movement for the purpose of paying respect, implicitly to a person or a shrine whose authority is thereby acknowledged. Therefore, visiting phenomenon is necessary elements of traditional Turkish religious and a sociocultural life. The essential aim of the visiting phenomenon is to reach sacred and to experience it. The visiting phenomenon is also crucial as it unites with the religion, social and cultural organisms of the society it belongs to. Except this belief and its behaviours and also near the people's pscychology, enviroment factor, social and economical possibilities effects, it is possible to see theTurkish belief and Turkish Culture before the terms of Islam. Our previous belief culture was God Belief and the some strong souls. The understanding of wanted a help from these strong soul, transformed toMoslom Saint Culture and Islam colour. This situation seems as a reflection of people's religious and their believes with a mixed culture of Islam motif which people's visiting phenomem of a different shape of Turkis-hMuslom. In this researche is done by phenomenogical method and the visit subject constitutes an important part of in our people's religious life has been studied with scientific methodof sociology of religion.

key words

Sacred, Hierophany, Visiting phenomenon, Shrine,Saint, Culture, Folk religion.

Giriş

En genel anlamıyla bir yeri veya bir kişiyi görmeye gitmek anlamına gelen ziyaret kelimesi, Anadolu'da kutsal mekânlara gitme davranışını da içerir. Araştırma konumuzu oluşturan ziyaret fenomeni dini-sosyal hayat içerisinde "halk dindarlığının" (veya halk /volk İslamı'nın) önemli bir boyutunu oluşturan (Keskin,1999:185) ziyaret inanç ve uygulamalarını teşkil eder. Söz konusu olan ziyaret; yatır, türbe, tekke, dede mezarı, ziyaret gibi çeşitli isimler ile ifade edilen ve çoğunlukla veli, evliya, dede, baba vb. gibi isimlerle anılan, manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşmuş inanç ve uygulamaları içerir (Günay,2001:10).

Kutsalın tezahür ettiği (hierofani) yerler olarak türbe, yatır, mezar, kutsal ağaç, su, taş ile türlü dilekler, adaklar ve amaçlar ve çeşitli usullerle ziyarete konu teşkil eden öteki adak ve ziyaret yerleri ile adak ve ziyaret dindarlığı, "kitabî dini kültüre" nispetle bir alt kültürle hatta bazen karşıt kültür ve normatif dine nispetle de bir tür "paralel din" konumunda, halk dindarlığının oldukça

fonksiyonel kutsal odakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk dindarlığının karakteristik bir boyutu olarak adak ve ziyaret dindarlığı olgusu gelişmiştir. Türbe, adak ve ziyaret dindarlığı toplum kültürü ve yaşanan dinin çok önemli yönünü oluşturmaktadır. Halk dindarlığının özel formu niteliğinde çok yönlü ve fonksiyonlu bir dini-mistik, sihri, sosyokültürel olgu ve gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Günay, 2003:6).

Ziyaret fenomeninin, toplumsal olaylarla daima bir etkileşim içerisinde olduğu, çevresindeki sosyoekonomik ve kültürel faktörlerden etkilendiği ve öteki toplumsal olayları da etkilediği görülmektedir. Bununla beraber ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve mensekler toplumdaki topluma, kültürden kültüre farklılıklar arz etmektedir. Bu yönüyle ziyaret fenomeni evrensel bir olgudur. Ayrıca ziyaret fenomeninin toplumun dini, sosyal ve kültürel yaşantısı ile iç içe olup bütünleştiğini görmekteyiz. O, bir toplum içerisinde ve belli bir sosyokültürel ortamda hayatiyet bulması nedeniyle aynı zamanda toplumsal bir olgudur.

Dinler Tarihi ve Din Fenomolojisi hiçbir fenomenin kendi tarihi dışında anlaşılamayacağını, her bir fenomenin ortaya çıktığı çevre içinde kendine özgü bir tarih kazanmakta olduğunu ve bu özelliğiyle saflığını yitirdiğini ve kendi kültürel ve sosyoekonomik yapısı içinde yeni bir anlam kazandığını ortaya koymaktadır.

Toplumlar yüzyıllarca belirli bir kültüre sahip olmuş ve sahip olduğu bu kültür içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Bazı toplumlar ise tarihin belli dönemlerinde farklı bir kültüre veya dine girmiştir. Bu geçiş sürecinde daha önceleri sahip olduğu kültürel birikimlerinden bazılarıyla ilişkisini kesememiş ve bazı unsurlarını benimsediği yeni kültür ve din kalıplarına uydurarak devam ettirmiştir. Bu durum değişik yer ve zamanlarda İslam kültürüne girmeye başlayan Türk topluluklarında da kendini göstermiştir (Çıblak, 2005:199). Halk dini diye adlandırılan dini yaşayış alanına İslami resmi ve Sünni dini unsurların yanı sıra tasavvufi boyutu ve kökleri inanç ve kültür tarihimizin derinliklerine uzanan ve hatta başka kültür ve dinlerden çeşitli etkileşimler sonucunda oluşan dini kültür unsurlarını tespit etmek mümkündür. Bütün bu unsurları toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerini bilimsel bir incelemeye tabi tutmak kaydıyla din bilimlerinin yöntem ve metotları dâhilinde incelenmesi gerekmektedir (Günay, Güngör, vd., 2001:2).

Günümüz Türkiye'sinde ve araştırma alanımızda ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç, uygulama ve pratiklerde de bu dinsel ve kültürel etkileşimi en açık şekilde görmekteyiz. Zira ziyaret fenomeni etrafında gösterilen inanç ve pratiklerin arka planında insan psikolojisinin, çevre faktörünün, ekonomik ve kültürel faktörlerin yanında İslam öncesi Türk inanç ve kültürünün izlerini de görmek mümkündür. Bununla beraber ziyaret fenomeni etrafında gösteri-

len bazı inanç ve uygulamalar tevhid inancıyla çelişiyor gibi görünse de toplumumuz tarafından bu inanışlar İslam dini ve özellikle de tasavvufi unsurlarla birleştirilerek farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır. Evrensel bir özelliğe sahip İslam dini, bütün evrensel dinler gibi yayıldığı bölgelerde karşılaştığı inanç olgularını eğer temel inanç öğretilerine ters düşmüyorsa kendi inanç şekline sokabilmektedir. Bu dini kabul eden topluluk ise kabul etmiş olduğu bu dinsel olguları daha önceden sahip olduğu kültürel ve dinsel motifleri ekleyerek yeniden şekillendirmektedir. İşte bu oluşum “halk dindarlığı/popüler dindarlık” olarak ifade edilmektedir. Bu tür dindarlığın en önemli özelliklerinden biri ise ziyaret fenomenidir. Ziyaret fenomeni, dine aykırılığı düşüncesiyle dini çevreler ve toplumumuzun belli bir kesimi tarafından zaman zaman “hurafe, şirk, batıl” gibi nitelendirmelerle eleştiriye de maruz kalmasına rağmen varlığını devam ettirebilmiştir.

Türkler arasında yayılan dinlerin ve mistik kültürlerin inançları ve birtakım pratikleri, bir dinden ötekine geçerken sürekli eskisinin yenisi içinde devami suretiyle katlana katlana ve yeni kalıplara girerek İslam’ı kabul dönemine kadar gelmiştir. Türkler X. yüzyılda İslam’ı seçince konar-göçer bir sosyal hayata ve şifahi kültüre dayalı bu eski geleneklerle uzlaşmak zorunda kaldı. Eski ozan ve kamlar yeni derviş ve şeyhler oldu. Bu bağdaştırmacı süreç sarsmadan tabi olarak kendiliğinden oluşan, mistik öğeleri ağır basan ve hurafeci bir Müslümanlık süreci oldu (Ocak,1996:81).

Ülkemizde de yaygın bir şekilde görülen türbe ziyaretleri genel olarak hastalıklardan şifa bulmak, iş bulmak, çocuk sahibi olmak, eş bulmak vb. gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bu da bize göstermektedir ki ziyaret fenomeni toplumumuzun dini ve kültürel hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Onun bilimsel bir çerçevede incelenmesiyle toplumumuzun yaşayan dini gerçeklerinin daha derinlemesine ve sistemli bir şekilde ortaya konulmasına imkân vereceği düşüncesinden hareketle Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi örneğinde ziyaret ile ilgili inanç ve uygulamaları din sosyolojisinin bakış açıları ve yöntemlerini kullanarak tespitlerde bulunup bu tespitleri de sistematik bir şekilde incelemeye tabi tutmayı konu edinmiş bulunmaktayız.

Konumuz olan ziyaret inancı ve uygulamalarının daha çok dinler tarihi ve din psikolojisi açısından incelenmesi bu konunun sosyal yönünün arka planda kalmasına sebep olmuştur. Yaptığımız araştırmalar sonunda konunun büyük çoğunlukla dinler tarihi ve din psikolojisi araştırmalarına konu olduğu, kısmen de türbe, cami, mezar ve yatırların mimari özelliklerinin değerlendirildiğini fark ettik. Bu konunun sosyal yönünün eksik kaldığı düşüncesi bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etmiştir. Araştırmamızın amacı gereği, din sosyolojisi ve fenomenolojisi biliminin metodunu temel alıp, konunun dinler tarihi ve din psiko-

lojisinden bağımsız olmayacağını da dikkate alarak zaman zaman bu bilimlerin yöntemlerine de başvurarak çalışmayı tamamlamaya gayret ettik. Çünkü “sosyoloğa çeşitli yardımcı disiplinler sayıltı düzeyinde değerlendirilebilecek bilgileri sağlarlar. Felsefe, biyoloji, coğrafya, psikoloji ve etik gibi disiplinler içinde elde edilen bilgiler sosyolog tarafından, alanlarında sınanmış ve kanıtlanmış oldukları için, kullanılır.” (Fichter,2004:8-9)

Sınırlılıklar

Sınırlılıklar araştırmacının çeşitli nedenlerden dolayı vazgeçmek zorunda kaldığı şeyler olup, araştırmacının imkânları ile ilgili olacağı gibi, konunun alanı, amacı ve yeterlilik kapsamı ile de ilgili olabilir (Karasar,1986:73).

Araştırmamıza başlamadan önce benzer çalışmalar incelenerek araştırmamız için en uygun metot seçilmiş ve araştırmacının sınırları belirlenmiştir. Buna göre araştırmamız Aziz Mahmut Hüdayi türbesi çerçevesinde yapılan bir çalışmadır. Araştırmamızda literatür taraması, gözlem, mülakat ve anket teknikleri uygulanmıştır. Önce 50 kişiden oluşan bir pilot çalışma yapılmış, yapılan bu çalışma sonucuna göre bazı sorular üzerinde değişiklik yapılırken bazı sorular ise yeniden düzenlenmiştir. Anketimiz bütün bir kitlenin incelenmesi yerine, “olasılık kuramı ile belirli özelliklerin evrende normal dağıldığı ilkesine dayanan, evrenin özelliklerini içinde barındırabilecek daha küçük bir grupta örnekleme olan “tesadüfi (seçkisiz) örnekleme” (Yıldırım,2000:63) tekniği kullanılarak 310 kişiyle yapılan anketle sınırlıdır.

Ayrıca araştırmamız, çalışmayı yaptığımız zamanla sınırlıdır. İnsanların dini inanç, tutum ve davranışları zamanla değişebilmektedir. Çalışma 2011 yılının belirli günlerine yayılarak yapılmıştır. Toplam 350 anket yapılmış, bunlardan 40 adedi, bazı soruların cevapsız bırakılması nedeniyle, değerlendirmeye alınmamıştır. Anket sorularına verilen cevapların samimi ve doğru olduğu varsayılmıştır. Konu din gibi nazik ve istismara açık bir konu olduğundan gerekli açıklamalarla anket yapılmadan önce kişilerin güveni kazanılmış olup başka anketör kullanılmayarak anketlerin tamamı tarafımızca yapılmıştır. Okuma yazma bilmeyenler ile gözlerinin iyi görmediğini söyleyen bazı katılımcılara anket soruları tarafımızca okunmuş ve cevapları işaretlenmiştir. Verilerin analizinde ve yorumların yapılmasında bütün bu sınırlılıklar dikkate alınmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Sosyolojide metodoloji konusundaki tartışmalar, sosyolojinin bir dalı olarak ortaya çıktığı dönemlerden beri devam ettiği gibi bu bilim dalının bir alt disiplini olan din sosyolojisinde de metodolojik yaklaşım sorunu hala sürmektedir.

Din sosyolojisinin metodundan değil, farklı metot ve tekniklerinden söz etmek gerekir. Bu durumun din sosyolojisi konularının oldukça geniş, karmaşık olmasından ve sosyolojinin değişik metodolojik yaklaşımlarından ileri geldiği söylenebilir (Günay,1998:61).

“Metod, bilinmeyen bir şeyi bulup meydana çıkarmak veya bilinen bir şeyi başkalarına gösterip ispat etmek için düşünceleri iyi bir şekilde sıralamak ve kullanmak sanattır” (Bilgiseven,1989:3). Başka bir ifadeyle “metod, bizi gerçeğe götüren yoldur (Türkdoğan,1989:169). Kağıtçıbaşı’na göre, “Metodolojinin iyisi ya da kötüsü olmaz. Her yöntemin olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Bilimsel araştırmada metot amaç değil araçtır. Her araştırmacı, amacına uygun metodoloji kullanmalıdır” (Kağıtçıbaşı,1996:47).

Araştırmamızda, dokümantasyon metodu, yerinde gözlem ve tespit, mülakat, anket gibi yöntem ve teknikler kullanmakla beraber fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır. Fenomen, bir şeyin açığa çıkması, kapalı kalmaması ve kendini göstermesidir. Dolayısıyla bir varlığı anlamak, tanımak ve bilmek için öncelikle onun fenomenlerinin bilinmesi gerekmektedir (Arslantürk,2001:18). Bu bakımdan burada kısaca fenomenolojiden bahsetmek konunun anlaşılması açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Fenomenoloji; kökleri düşünce tarihinin derinliklerine uzanmakla birlikte asıl

Almanya’da XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve Husserl’in temsilciğini yaptığı felsefi bir doktrindir. Fenomenolojinin temelinde, eşya ve olayların hakikatine erişmede gerek metafizik spekülasyonlar ve gerekse bilimsel ve natüralist pozitivizmin yetersizliği karşısında bu özlere yani ideal manalara ancak zahiri fenomenlerin derununa sezgisel bir sıçrama ile nüfuz edebileceği anlayışı yer almaktadır (Günay,Güngör, vd., 2001:5).

Fenomenoloji, tamamen gerçekliğin doğasının tasvirlerini sunmaktan ziyade gerçekliği bilme ya da araştırma yolunu bilme hususunda bir metot sunar; kişinin, nesnenin içinden başlar ve kişinin dışından dünyanın nesnel bir tasvirine doğru ilerlemeye çalışır. Bundaki amaç, fenomenleri tasvir etme ve tezahür etmiş olanın anlamına ulaşmadır (Cox,2004:38).

Schutz’a göre araştırmacı, bir yandan nesnel ve ön kabullerden uzak bir biçimde araştırmak için sosyal dünyadan kendini çekmeli, fakat dünyayı, diğer insanların gördüğü haliyle, anlamak için kendi bilinci, anlayışı ve hatta sezgilerini kullanmalıdır. Fenomenolog/araştırmacı, sadece insanların nasıl davrandıklarını değil, niçin öyle davrandıklarını da anlamak istiyorsa, onların gerçek davranış ve eylemleriyle olduğu kadar, güdüleri, duyguları ve düşünceleriyle, tüm duyusal- algı biçimleriyle de ilgilenmelidir. Araştırmacının rolü, bizzat hayattan

uzak soyut kavramlar ve bilimsel teoriler geliştirerek hayatı nesnel ve dışarıdan araştırmak değil, aksine onun içine girmek ve onu üyelerinin gözüyle görmektir (Slattery, 2010:233-234).

İnsanların hangi durumda niçin öyle davrandıklarını ortaya koymanın yolu, onların davranışlarını bazı genellemelerin içine almakla değil, davranışlarını, öznel durumları, tarihsel ve sosyal koşulları, inançları, değerleri ve kuralları çerçevesinde anlamaya çalışmakla mümkündür; esas olan davranışın bağlamı içinde anlaşılmasıdır. Buna göre, bireyin veya topluluğun hangi davranışları niçin öyle yaptıklarını anlamının ilk şartı onların yaşam tarzına aşina olmaktır. İkinci olarak, araştırmacının aynı şartlar altında bulunması ve aynı inanç, değer ve beklentilere sahip olması durumunda nasıl düşünebileceğini ve davranabileceğini ortaya koymaya çalışmalıdır (Demir,2007:131-132).

Gözlemci, metodu uygularken özleri sezerken ve fenomenlerin konuşmasına izin verirken üç temel adım ortaya çıkar: Nesnelere isimlendirme, ilişkileri görme/fark etme ve süreci tasvir etme. Gözlemci fenomenleri isimlendirerek görünen şeyleri anlamlandırır; ayrıca isimlerin fenomenlerin kendileriyle aynı şey olmadığını farkındadır. Gözlemci tarafından isimlendirilen nesnelere arasındaki ilişkiler inşa edildiğinde fenomenlerin kendisine yönelik gözleme dayanan gerçekliğin yapıları oluşturulur. Fenomenolog, nesnelere isimlendirme, ilişkileri fark etme ve süreçleri tasvir etmeyle gerçekliğin yapısını ön kabullerden değil, bizatihi gözlemlenmiş fenomenlerden hareketle inşa edeceğini iddia eder. Bu metotla elde edilen şey, gerçekliğin kendisi değil onun yalnızca yakınsanmasıdır. Çünkü insanlar sürekli olarak değişen varlıklardır; bu yüzden de hususi fenomen türü oluştururlar. Buna bağlı olarak, metodun sonuçları her zaman tamamlanmamış olarak kalmalı ve yeniden gözden geçirmeye açık olmalıdır. Bu yeniden gözden geçirmeye yönelik açıklık metodun değerini düşürmez. Bir gözlemci nesnelere yapısını, ilişkileri ve süreçlerini sezdiğinde ulaştığı sonuçlar fenomenler için her zaman tarif edilebilir olmayı sürdürecektir (Cox,2004:40-42).

Gadamer'e göre, bir deneyimin içeriği, deneyimin fiili unsurlarının dışına taşan, çoğunlukla da tek yönlü ve bakış açısıyla sınırlı anlam gösterimini içerir. Gözlem kuram yüklüdür ve hiçbir şey tek başına kavranamaz. Bireyin ve toplulukların davranışlarının anlam izdüşümleri, içinde yetiştikleri gelenekte mündemiçtir. Bir yorum veya açıklamanın başkalarına da anlamlı gelmesi bu anlamın içinde köklendiği geleneğin aynı olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla hiç kimse anlamı tamamen kendi öznel yargılarıyla kuramaz (Demir,2007:133).

Dinî fenomenlere uygulandığı şekliyle sezgi, dini fenomenlerin özlerini anlamaya yönelik bir araştırma anlamına gelmektedir. Araştırmacı, fenomenleri tasvir ederek, onların ilişkilerine ve süreçlerine işaret ederek ve paradigma inşa

ederek bizatihi fenomenlerde dinin özünü sezebilecektir. Burada sezgi 'ilham edilmiş bir fikre sahip olma' anlamına değil, 'inceleme' anlamına gelir. 9-Sezgiyi test etme. Fenomenolojik metodun son safhası fenomene geri dönmek, sezgiyi fenomenlere uygun olarak test etmek ve gerektiği yerde gözden geçirmeler yapmaktır. Dinin anlamını belirleyen bizatihi fenomenler oldukları için eidetik sezginin bütün ifadeleri, fenomenler için açıklayıcı olmaya devam eder. Dinin doğasının yoğun bir şekilde kişisel unsurlar içermesinden dolayı dinî araştırmalar, diğer beşeri araştırmalar gibi, her zaman gelişim halindedir ve tamamlanmış değildirler (Cox,2004:49-69).

Fenomenolojik metod, dindar halkın kendi dinlerinin, fenomenlerde ifade edildiği, inançlarda sözle dile getirildiği, imanda anlaşıldığı ve kutsal kurumlar vasıtasıyla din dışı dünyada tezahür etmiş haliyle ne anlam ifade ettiğini belirleme/ tanımlama hakkının dindar halka özgü bir şey olduğunu kabul eder (Cox,2004:243).

Bir kavram olarak fenomenoloji çift kutuplu bir anlama sahiptir. Dışarıdan bakınca bir fenomenin görüntüsünden iç anlamına nüfuz etmeyi yani onun özünü kavramayı ifade ederken, içerden bir bakışla gizli ve örtülü olan müteal 'kendinde şey'in görünmekle kendini açması olarak tanımlamak mümkündür (Coşkun,2004:28). Dini fenomenin özünü kavramak, insan olan süjenin kutsalla karşılaşma biçimini, ortaya çıkan haliyle yakalamaya çalışmaktır (Pierre, 2001:122).

Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini İstanbul türbeleri oluşturmaktadır. Araştırmamız Aziz Mahmut Hüdayi türbesi çerçevesinde yapılan bir çalışma olup evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmamıza başlamadan önce benzer çalışmalar incelenerek araştırmamız için en uygun metod seçilmiş ve araştırmanın sınırları belirlenmiştir. Buna göre araştırmamız Aziz Mahmut Hüdayi türbesi çerçevesinde yapılan bir çalışmadır. Araştırmamızda literatür taraması, gözlem, mülakat ve anket teknikleri uygulanmıştır. Önce 50 kişiden oluşan bir pilot çalışma yapılmış, yapılan bu çalışma sonucuna göre bazı sorular üzerinde değişiklik yapılırken bazı sorular ise yeniden düzenlenmiştir. Anketimiz bütün bir kitlenin incelenmesi yerine, "olasılık kuramı ile belirli özelliklerin evrende normal dağıldığı ilkesine dayanan, evrenin özelliklerini içinde barındırabilecek daha küçük bir grupta örnekleme olan "tesadüfi (seçkisiz) örnekleme" (Yıldırım ve Şimşek:2000:63) tekniği kullanılarak

310 kişiyle yapılan ankete dayalıdır. Çalışma 2011 yılının Haziran-Temmuz ve Ağustos aylarının belirli günlerine yayılarak yapılmıştır. Toplam 350 anket yapılmış, bunlardan 40 adedi, bazı soruların cevapsız bırakılması nedeniyle, değerlendirilmeye alınmamıştır.

Veri Toplama Teknikleri

Araştırmamızda temel bilgi toplama aracı olarak “anket” kullanılmakla birlikte, yerinde gözlem ve tespit, mülakat gibi yöntem ve teknikler ve dokümantasyon metodu da kullanılarak fenomenolojik yaklaşım temel alınmıştır.

Veri Değerlendirme Teknikleri

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde çeşitli istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır. Bunlar: Varyans analizi (ANOVA), t-testi, ki-kare, Crosstabs, frekans testleridir. Tüm istatistiksel işlemler SPSS 16.00 ile yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmada 310 kişiden elde edilen veriler kullanılmıştır. Örneklem grubuna giren kadınların oranı %50,3 iken erkeklerin oranı %49,7'dir. Araştırmamızda kadın ve erkek sayılarının yakın olmasına rağmen türbe ziyaretçilerinin büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bunun en genel sebebi; kadın dindarlığının erkeklere oranla daha duygusal, mistik geleneksel, törensel ve büyüsel olmasıdır. Bir başka faktör ise, “kutsal mekan arayışı”dır. Kutsalın hissedildiği ve bu duygunun yoğunlaştığı en önemli mekanlar türbeler ve camiler olup erkekler camide bu duyguyu yaşarken, kadınlar da aynı hissi türbelerde aramaktadır (Köse ve Ayten,2010:48-51).

Gelişim dönemleri açısından örneklem grubu ergenlik ve ilk yetişkinlik (17-21), orta yetişkinlik (26-35), yetişkinlik (36-45), olgunluk (46-60), yaşlılık (61 ve üstü) dönemlerini kapsamaktadır. Araştırmaya katılanların %13,5'i 17-25 yaş grubu, %42,3'ü 26-35 yaş grubu, %31,3'ü 36-45 yaş grubu, %11,3'ü 46-60 yaş grubu, %1,6'sı ise 61 ve üstü yaş grubundan meydana gelmektedir. Ankete katılanların büyük çoğunluğunun (%73,6) yaşları itibarıyla 26-45 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Ankete katılanların %71'i evli, %29'u bekârdır. Buna göre bekârlardan daha çok evli olanların türbe ziyaretinde bulduklarını söyleyebiliriz.

Ankete katılanların eğitim durumları: %9,7'si ilkokul,%11,9'u ortaokul, %29,4'ü lise ve %49'u ise üniversite mezunudur. Türbe ziyaretine her eğitim düzeyinden insanın geldiğini, eğitim düzeyi yükseldikçe türbe ziyaretlerinin arttığını ve Türk halkının genel olarak eğitim düzeyinin yükselmiş olduğunu ifade

edebiliriz. Türbe ziyaretine daha çok eğitim düzeyi düşük insanların gittiğine yönelik var olan genel kanının aksine eğitim düzeyi yüksek olanların da türbe ziyaretlerine gittiği görülmektedir. Türbe ziyaretleri ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki genel algı ve birçok araştırma sonuçlarında eğitim düzeyi ile ziyaret arasında ters ilişki vardır; eğitim düzeyi arttıkça türbe ziyareti azalmaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi oranı azaltmakta ancak tamamen ortadan kaldıramamaktadır. Bu durumu, eğitilmiş kuşakların daha rasyonel ve seküler düşünebilme tutumuna sahip olmalarıyla açıklayabiliriz (Keskin,2004:175).

Peter Berger “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine” adlı makalesinde dinin teselli kabiliyetinin modern insanın gözünde yeniden ifade ederek şöyle demektedir: “Maddi-manevi mahrumiyetlere maruz kalan, fiziksel acılar yaşayan, hatta en basitinden geçimsiz bir evliliğe tahammül etmek zorunda olan bir insana ilerleme efsanesinin o büyük ideallerinin, tabii bilimlerin o inanılmaz zaferlerinin, ulusal bağımsızlıkların veya devrimci hareketlerin başarısının sunacağı hiçbir şey yoktur”(Berger,2002:77). Buna göre, özellikle eğitim düzeyi yüksek olanların Türbelere olan ilgisinde “varoluşsal problemler” ve “anlam arayışı”nın etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Ankete katılanların meslek dağılımı şöyledir: %17,7 işçi, %26,5 memur, %7,7 esnaf, %24,5 ev hanımı, %6,5 öğrenci, %17,1 ise diğer meslek grubundandır. Görüldüğü gibi ziyarete her meslek grubundan insan gelmektedir. Ankete katılanların ekonomik durumlarının %2,9 yüksek, %22,3 ortanın üstü, %63,2 orta, %7,7 ortanın altı, %3,9 ise düşük olduğu görülmektedir. Ankete katılanların %68,4’ü İstanbul içinden, %30,3’ü İstanbul dışından ve %1,3’ü ise yurt dışından gelmişlerdir. Ankete katılanların %10,6’sı çok dindar, %71’i dindar, %15,8’i az dindar ve %2,6’sı ise dine az ilgili olduğu görülmektedir.

Ankete katılanlar din eğitimini aldıkları yer olarak %50,3’ü aile, %9,4 ü arkadaş çevresi, %3,5’i din kültürü dersi, %21,3’ü cemaat- tarikatlar, %4,8’i Kuran kursları, %4,8’i ilahiyatçılar, %1,6’sı cami olduğu görülmekte olup %4,2’si ise herhangi bir din eğitimi almadığını ifade etmiştir. Buradan dini eğitimin öğrenildiği yer olarak ailenin %50,3 ile birinci sırada, %21,3 ile cemaat- tarikatların ikinci sırada olduğu görülmektedir. Ayrıca dini bilgilerin öğrenildiği yerler arasında caminin %1,6 gibi bir düşük oranda olması dikkat çekicidir. Buna göre Türk halkı dini bilgileri öncelikle ailede almakta olup dindarlığı etkileyen en önemli toplumsal yapının da aile olduğu görülmektedir. Yani dindarlık büyük ölçüde aileden geçmektedir. Bu açıdan dindarlığı etkileyen ilk faktör, ailenin dindarlığıdır. Kısacası, çoğu kişinin dindarlığı ailesinden geçtiği için, ebeveynlerin dindarlığı, ailevi ilişkilerin niteliği ve geleneksel bir aile yapısı, dindarlığın nesiller arası aktarımında önemli ve olumlu roller oynamakta olup bu tür dindarlığı geleneksel dindarlık olarak ifade edebiliriz.

Ankete katılanların %84,2'si gibi büyük bir oranına göre türbeler kutsal bir yerdir; %11,3'üne göre kutsal değildir. Ayrıca %4,5 de fikrim yok demıştır. Buna göre, türbeler halk nezdinde hem kutsal yerlerdir hem de kutsalın tezahür ettiği mekânlardır. Bu kutsallık yönü ile türbeler aynı zamanda bir cazibe merkezleridir. Bu mekânlara gelenler kutsalı hissetmektedirler. Ankete katılanların %81 gibi çok büyük bir oranı türbe ziyaretiyle sevap kazandığına inanmakta, %12,3'ü ise kararsız iken %6,8'i ise sevap kazanmadığına inanmaktadır.

Ankete katılanların %43,9'una göre türbede yapılan duanın kabul olma ihtimali daha fazla iken, %41,6'sına göre hiçbir fark yoktur. Ayrıca %14,5 ise fikrim yok cevabını vermiştir. "Fikrim yok" cevabının %14,5 gibi yüksek bir oranda çıkması dikkat çekici bir durumdur. Bu durumu soruya katılımcılar tarafından fazla duyarlık gösterildiğini, sorunun hassas bir soru olduğunu ve bu yönüyle de katılımcıların asıl cevaplarını açıklamaktan çekindikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Evliyanın özelliklerine verilen cevapların dağılımına göre; katılımcıların %24,2'si Allah'ın sevgili kullarıdır, %17,9'u keramet sahibi ve alçak gönüllü olur, %12,1'i sıkıntı anında insanlara yardımcı olur, %11,5'i duaları geri çevrilmez ve şefaath eder, %2,7'si gaybı bilir, %2,2'si hastaları iyileştirir demışlerdir. Ayrıca, "gaybı bilir" ve "hastaları iyileştirir" cevaplarının düşük çıkması dikkat çekicidir. Ankete katılanların %70,6'sı yaşayan bir veliyi ziyaret etmemişken, %29,4'ü ise ziyaret etmiştir. Buradan yaşayan kişiler arasında halkın veli olduğuna inandığı bazı kişilerin olduğu ve halkın onları da ziyarete gittiği anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların %82,6'sı gibi büyük bir çoğunluğu Aziz Mahmut Hüdayi'nin evliya olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında %8,1'i şeyh, %3,9'u sahabe, %1,3'ü peygamber olduğunu söylerken %4,2 ise fikrim yok demıştır. Buradan Aziz Mahmut Hüdayi'nin halk tarafından daha çok evliya olarak bilindiğini ve bu yönü ile ziyaret edildiğini söyleyebiliriz.

Ankete katılanların %73,5'i türbeden ailesi ve çevresi aracılığıyla haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Yine %9,4 medyadan, %8,4 din adamları veya tarikat büyüklerinden, %4,8 kitap veya dergilerden, %3,9 ise diğer yollardan türbeden haberdar olmuştur. Buna göre, türbe ziyaretlerinde bu mekânları paylaşan insanlar arasında sosyal etkileşim olmakta ve diğer benzeri mekânlar hakkında bilgi alışverişi olmaktadır. İnsanlar daha sonra bu bilgileri çevrelerine yaymaktadırlar. Bu şekilde çevrenin etkisiyle diğer benzer mekânlardan haberdar olunmaktadır diyebiliriz.

Ankete katılanların %57,7'si türbeye ara sıra gelmekte, %11,3'ü mübarek gün ve gecelerde gelmekte, %4,2'si çok sık gelmekte olup %26,8 ise ilk defa geldiği anlaşılmaktadır. Ankete katılanların %82,3 gibi büyük bir oranı ziyaret-

ten önce abdest almaktadır. Bunun yanında %11,6 bir şey yapmamakta, %3,9 nafile namaz kılmakta, %2,3 ise bir fakire yardım etmektedir.

Türbeyi ziyaret etmenin en önemli sebepleri arasında %40,3 ile “kutsal bilinen yerden manevi destek almak” ilk sırada olup, %34,5 “dua etmek”, %19,7 “ibret almak tefekkür etmek”, %2,9 “gezip görmek”, %2,6 “dilekte bulunmak” olduğu görülmektedir. Buradan dilekte bulunmanın %2,6 gibi düşük bir oranda olması dikkat çekicidir. Hâlbuki “Burada bir dilekte bulundunuz mu?” sorusuna evet cevabı verenlerin (145 kişi) oranı %46,8’dir.

Ankete katılanların %70,3 gibi bir oranı bu mekânları ziyaret için herhangi bir neden gözetmediğini, %16,1 ise sıkıntı ve stresli olduğunda, %4,5 dini yaşantının zayıf olduğu zamanlarda, % 3,5 Mutlu ve huzurlu olduğum zamanlarda ziyaret ettiğini ifade etmiştir.

Ankete katılanların “Ziyaretin dini yaşantınıza nasıl bir etkisi oldu?” sorusuna %39,4’ü “İbadetlerime daha fazla dikkat etmeye başladım”, %32,9’u “Hiçbir değişiklik olmadı”, %22,9’u “Dine olan ilgim daha da arttı”, %4,8 ise “Hayır işlerine daha fazla yöneldim” demiştir. Buna göre ziyaretin %67,2 gibi oranla dini yaşantıya olumlu yönde etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, ziyaret yerleri toplumun dini duygularını harekete geçiren önemli inanç merkezlerindedir diyebiliriz. Bu gibi inanç merkezlerine bağlı kültür değerleri, Türk kültürünün tarih içindeki görünümünün değişmesine ve gelişmesine paralel olarak bir değişim ve gelişim göstermiştir. İnanç merkezlerine bağlı kültür değerleri, yaşayan kültür topluluğunun dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. İnanç merkezlerinin kültür ve toplum hayatında önemi büyüktür.

Ankete katılanların %53,2’sinin dilekte bulunmadığı, %46,8’inin ise dilekte bulunduğu anlaşılmaktadır. Dilekte bulunanlarla bulunmayanlar arasında büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Ayrıca insanların dilekte bulduklarını açıklamak istemedikleri de dikkate alındığında dilekte bulunanların oranının daha da yükselebileceğini ifade edebiliriz.

Ankete katılanların dilekleri çeşitli olup %25,5 ile “Beladan uzak olma, hayırlı kazanç vb.” ilk sırada bulunmaktadır. “Hastalık veya sıkıntılara çare bulma” %9,4 olurken, “evlenmek” %2,9 ve diğer dileklerin %5,5 olduğu görülmektedir.

Katılımcıların “Bu ziyaretinizle Hüdayi’nin duasını aldığınıza inanıyor musunuz?” sorusuna %54,5’i “ inanıyorum”, %42,3’ü “kesinlikle inanıyorum”, %2,9’u “inanmıyorum”, %0,3’ü ise “hiç inanmıyorum” demişlerdir. Buradan %96,8 gibi çok yüksek bir oranda ziyaret sebebiyle Hüdayi’nin duasını aldığına inanılmakta olduğu söylenebilir.

Ankete katılanların “Hüdayi’nin size şefaathçi olacağına inanıyor musunuz?” sorusuna %51,6’sı “belki olur” derken %40,6’sı “kesinlikle olur” demektir. “Hayır olmaz” diyenlerin oranının ise %7,8 olduğu görülmektedir. Buradan Hüdayi’nin kendisine şefaathçi olacağına inananların oranının % 92,2 gibi çok yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Buna göre velilerin şefaath edeceği inancı halk arasında yaygın bir inanç olup bu inancın türbe ziyaretlerinin yapılmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca şefaath inancının yüksek olması ziyaretçilerin türbeden sadece dünyevi değil ahrete yönelik de beklentilerinin olduğunu göstermektedir.

Ankete katılanların “Burada aşağıdakilerden hangilerini yaptınız?” sorusuna %39’u “Fatıha okuduğunu”, %34,5’i “Dua ettiğini”, %14,2’si “Yasin okuduğunu”, %10,6’sı ise “dilekte bulunduğunu” ifade etmiştir. Şeker- lokum dağıtanların oranı ise %1 gibi çok düşük olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi türbe ziyareti üç ihlas bir Fatıha okumak, namaz kılmak, dua etmek gibi İslami unsurların ilavesiyle İslami dini hayatla bütünleştirilip, meşrulaştırılmıştır (Atasagun,2004:119).

Ankete katılanların “Evliya, şeyh, ermiş gibi sıfatlarla anılan insanlara iyi gözle bakmam” sorusuna %57,1’i “hiç katılmıyorum”, %31’i “katılmıyorum”, %4,8’i “tamamen katılıyorum” ve “katılıyorum” diye cevap vermişlerdir. %2,3 ise “fikrim yok” demiştir. Allah’a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir; sorusuna katılımcıların %36,5’i “katılıyorum”, %12,6’sı “tamamen katılıyorum”, %23,9’u “katılmıyorum”, %10,6’sı “hiç katılmıyorum”, %16,5’i “fikrim yok” cevabını vermiştir. Bu soruya olumlu cevap verenlerin oranı ise %49,1’dir.

Türbeye saygısızlık yapan türbede yatan tarafından mutlaka cezalandırılır; sorusuna katılımcıların %31’i “katılmıyorum”, %27,4’ü “fikrim yok”, %22,3’ü “hiç katılmıyorum”, %12,3’ü “katılıyorum”, %7,1’i “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Soruya olumlu cevap verenlerin %19,4 gibi düşük bir oranda, fikrim yok diyenlerin ise %27,4 ile daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bunda soru cümlesindeki “mutlaka cezalandırır” ifadesinin etkili olduğunu düşünmekteyiz; çünkü uygulama sırasında bazı katılımcılar bu ifadeye karşı eleştiride bulunmuşlardır.

Velî, fevkalade ruhani kudretlerle mücehhez olduğu için, artık toplumda ona korku ile karışık bir saygı duygusu hâkim olmaya başlar. Veliye karşı yapılacak herhangi bir saygısızlığın, çarpılma, aniden veya feci bir şekilde ölüme yakanma vs. şeklinde cezalandırılacağına inanılır ve buna paralel olarak, velinin ruhani kudretinden, birtakım iyiliklerin cezp edilmesi ve kötülüklerin giderilmesi yolunda faydalanma arzusu doğar (Ocak,1997:5-6).

Türbeyi adabına uygun ziyaret edenler onların bereketinden istifade ederler; sorusuna katılımcıların %52,6’sı “katılıyorum”, %24,5’i “tamamen katılıyo-

rum”, %13,5’i “fikrim yok”, %7,7’si “katılmıyorum”, %1,6’sı “hiç katılmıyorum” cevabını vermiştir. Buna göre %77,1 türbelerin adabına göre ziyaret edilmesi durumunda onların bereketinden faydalanılacağına inanmaktadır.

Türbe ve yatırlar buldukları yerlerin manevi bekçileridirler; sorusuna katılımcıların %47,1’i “katılıyorum”, %34,8’i “tamamen katılıyorum”, %12,6’sı “fikrim yok”, %5,5’i ise “fikrim yok” cevabını vermiş olup bu soruya olumlu cevap verenlerin oranı %81,9 gibi yüksek bir orandır. Buna göre halk arasında türbe ve yatırların buldukları yerlerin manevi bekçileri olduklarına yönelik bir inancın yaygın olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanlar türbeyi ziyaret ettikçe Allah ziyaret edilen zattan daha çok razı olur; sorusuna katılımcıların %37,4’ü “katılıyorum”, %24,2’si “fikrim yok”, %19,4’ü “tamamen katılıyorum”, %13,5’i “katılmıyorum”, %5,5’i “hiç katılmıyorum” cevabını vermişlerdir. Bu soruya olumlu cevap verenlerin oranı ise %56,8’dir.

Velilerin türbelerini ziyaret ettiğim için Allah’ın benden razı olacağına inanıyorum; sorusuna katılımcıların %52,6’sı “katılıyorum”, %21,6’sı “tamamen katılıyorum”, %15,2’si “fikrim yok”, %9’u “katılmıyorum”, %1,6’sı “hiç katılmıyorum” cevabını vermiş olup bu soruya olumlu cevap verenlerin oranı ise %74,2’dir. Buna göre halkın türbe ziyaretiyle Allah’ın rızasını kazandığına olan inancının yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Evliya türbeleri halkın özellikle zor günlerinde manevi güç aldıkları yerlerdir; sorusuna katılımcıların %55,8’i “katılıyorum”, %26,1’i “tamamen katılıyorum”, %9,7’si “fikrim yok”, %5,8’i “katılmıyorum”, %2,6’sı “hiç katılmıyorum” cevabını vermiştir. Buna göre %81,9 soruya olumlu cevap vermiştir. Türbelerin halkın zor günlerinde halka manevi güç veren ve halkın olumsuz koşullara karşı direncini artıran ve bu direncin devamının sağlanmasında da önemli bir işlevi olduğunu söyleyebiliriz. Türbeleri hem dini hem de milli sahalar olarak gören Alexandre Beningsen’e göre, dini ve milli sahaların birbiri içine girmiş olması, İslami ibadet ve geleneklerin sadece laik değil aynı zamanda dinsiz bir ülkede varlığını devam ettirmekte ısrar etmesinin başta gelen sebebidir (Beningsen ve Chantal,1988:76).

Bu gibi kutsal mekânları ziyaret dini inancı güçlendirir, sorusuna katılımcıların %55,5’i “katılıyorum”, %32,6’sı “tamamen katılıyorum”, %5,2’si “katılmıyorum”, %1,3’ü “hiç katılmıyorum”, %5,5’i ise “fikrim yok” cevabını vermiştir. Buna göre ziyaretin dini inancı güçlendirdiğine inananların oranının %88,1 gibi yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Buradan türbelerin dini inancı güçlendirme gibi bir işlevinin bulunduğu ve türbelerin ziyaret edilmesindeki temel amilin dini inanç ve dini duygular olduğu görülmekte olup ziyaretin temel amili olan duygunun ziyaret sonrası daha da güçlenmesi hasebiyle bunun çift yönlü işlediğini de ifade edebiliriz. Bu çift yönlü işleyişin türbe ziyaretlerinin devamlılığında da önemli rol oynadığı kanaatindeyiz.

Bu gibi mekânlarda bulunmak bana tarihi geçmişimizi hatırlatıyor sorusuna katılımcıların %33,5'i "tamamen katılıyorum", %52,3'ü "katılıyorum" cevabını vermişlerdir. Buna göre katılımcıların %85,8 gibi büyük bir oranının olumlu cevap verdiği görülmektedir. Olumsuz cevap verenlerin oranı ise %10,7 olup %3,5 ise "fikrim yok" demiştir. Buna göre Türbelerin toplumsal hafızayı canlı tutan "hatırlama mekânları" işlevi gördüklerini söyleyebiliriz. Assman, mekânın hatırlamada, belleği pekiştirmede başrol oynadığını belirtmektedir. Hatırlama mekânları yalnızca sözlü kültürün değil aynı zamanda yazılı kültürün de kültürel belleğinde önemli bir rol oynar. Mimari yapıların ötesinde bütün bir coğrafya bile kültürel belleğin bir aracı olarak kullanılabilir. Kentlerdeki kimliğin sembollerinin yer aldığı tören caddeleri de bu işlevi görmektedir. Assman bu mekânların kültürel belleğin "topografik metinleri" olduklarını belirtmektedir (Assman,2001:63).

Sonuç

Kutsallık, herhangi bir şeyin dinsel bir anlam kazanmasında en temel ölçüt olup, insanlık tarihi süresince değişik formlar altında tezahür etmiş ve yaşanmıştır. Ziyaret fenomeni de kutsalın bir yaşanış ve tezahür biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ziyaret yerleri kutsallığı kendisinde barındırdığına inanılan ve çeşitli amaçlarla insanları kendine çekmektedir. Dolayısıyla ziyaret fenomeni, toplumumuzun dini hayatının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ziyaret fenomeninin kökenine inildiğinde onun ortaya çıkmasında ve insanları kendine cezbetmesinde sanayi, din, ekonomi, psikolojik, sosyolojik vb. faktörlerin rol oynadığı görülecektir.

Ziyaret fenomeni, sadece bizim toplumumuza özgü olmayıp diğer toplumlarda da değişik yapı, şekil, ritüel ve uygulamalarla kendini göstermekte ve bu yönüyle dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip evrensel bir inanç olgusu niteliği göstermektedir. Buna mukabil kutsalın değişik şekillerde tezahürü şeklinde kendini gösteren ziyaret fenomeninin içinde bulunduğu toplumun dini, tarihi, kültürü ile etkileşim içinde bulunması ve içinde bulunduğu toplumdan izler taşıması nedeniyle de toplumsal bir fenomendir.

Her din, bir toplum içinde ortaya çıkmakta ve gelişmektedir. Evrensel dinlerin algılanışı, din sosyolojisi ve dinler tarihi verilerine göre, toplumdan topluma ve aynı toplumun farklı katmanlarında bazı değişiklikler arz etmektedir. Çünkü, dinin objektifleşip sosyalleştirici araç olması, bir topluma mal olması, bir cemaati ortaya çıkarması, dini olayların belli ölçülerde ve karşılıklı olarak öteki sosyal kurumsal ve kavramsal yapılara, coğrafi faktörlere ve çeşitli değişkenlere bağlı bulunduğunu göstermektedir. Din sosyolojisinde "resmi- kitabi din" olarak kavramlaştırılan din bilginlerinin ya da eğitilmiş insanların oluştur-

dukları dini anlayış ya da dindarlık yanında, geniş halk kitlelerinin kavrayış ve eğilimlerine göre, bu tabakaya has, bir dindarlık tarzı da ortaya çıkmaktadır. “Popüler dindarlık” olarak adlandıracağımız bu dindarlık tarzı, şekilcilik, ritüalizm, geleneksellik ve derin teolojik konulara fazla yer vermeyen özellikleri taşımaktadır. Bu özelliklerden mündemiç olan “popüler din” toplumun sosyo-kültürel farklılaşmasından doğmaktadır diyebiliriz. Din, topluma ve o toplumun kültürüne bazı etkilerde bulunduğu gibi kendisi de kültürden etkilenmektedir. Burada kültürün “subjektif dine” değil “objektif dine” etkisi olmaktadır. İşte din ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak, mevcut toplumsal ve kültürel farklılaşma ve tabakalaşma biçimleri farklı dindarlık biçimlerine yol açmakta olup bu dini farklılaşmanın bir çeşidi olarak halk tabakasında da kendine has bir din anlayışı veya dindarlık tarzı ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme süreci ile beraber gelişen eğitim, sağlık ve iletişimin popüler din üzerinde bazı etkilerinin olmasına rağmen bütün bu gelişmeler popüler dini ortadan kaldıramamaktadır. Bunda popüler dinin insanların gündelik hayatta karşılaştıkları bireysel ve toplumsal sorunlara karşı “problem çözücü” bir rolünün olması etkili olmaktadır. Popüler dinin insanların hayatta karşılaştıkları sorunlara çözüm bulma fonksiyonu devam ettiği sürece tüm modernleşme unsurlarına rağmen varlığını devam ettireceği görülmektedir. Çünkü eğitim düzeyi yüksek birçok kişinin sağlık ya da bazı ihtiyaçları nedeni ile halk inanışlarına başvurduklarını ve türbe ziyaretinde buldukları herkesçe bilinen bir gerçektir. Nitekim araştırmamızda da eğitim düzeyi arttıkça türbe ziyaretinde bulunanların oranının da arttığını görmekteyiz. Türk toplumunun dini hayatında türbe ziyaretinin önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Evliya kültü (türbe ziyareti), Türk popüler dindarlığının kutsal ve mistik boyutuna güzel bir örnek teşkil etmekte olup Türk popüler dindarlığının en belirgin özelliğinin “evliya kültü” olduğunu ifade edebiliriz.

Dindarlık seviyeleri, din algıları, eğitim düzeyleri, sosyoekonomik durumları ne kadar farklı olursa olsun türbeler insanları buluşturan mekânlardır ve türbeler kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakir, eğitilmiş-egitimsiz, çok dindardine ilgisiz toplumun tüm kesimleri tarafından ziyaret edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında türbeler için, toplumda birlik ve bütünlüğü sembolize eden, ziyaret eden insanların birbiriyle eşit olduğu ve halkın zor günlerde manevi destek aldığı yerlerdir diyebiliriz. Halk İslamının önemli bir özelliği olan ziyaret fenomeni, dinin bir gereği olarak algılanmaktadır; bu yönüyle türbeler insanların dine sığındıklarını hissettikleri limanlardır. Yani, soyut inançların somut mekân üzerinden algılandığı veya kutsalın tecrübe edildiği/hissedildiği yerler olan türbeler, din referanslı popüler kültürü en canlı yansıtan, maneviyat arayışının yanı sıra, yaşama dair sorunları içeren dünyevi isteklerin dile getirildiği mekân-

lardır. İnsanlar hastalık veya sıkıntılara çare bulmak, gelecek kaygısını gidermek için türbeye giderek, problemlerini manevi alana iletmiş olma hissiyle rahatlamaktadırlar. Milli kimliğin oluşumuna katkıda bulunması türbelerin diğer bir önemli özelliğidir. Bu açıdan bakıldığında, Türk toplumundaki türbe olgusunun Anadolu'yu yurt edinme çabasının dini bir uzantısı ve toplumsal hafızayı canlı tutan mekânlar olduğunu söyleyebiliriz. Türbeler vasıtasıyla toplum kendi tarihi geçmişini hatırlamakta ve yeniden anlamlandırmakta, böylece milli kimliğini süreklileştirmektedir. Türbeler toplumsal hafızanın canlı tutulduğu yerlerdir. Bu açıdan türbelerin toplumun birliğine ve sürekliliğine ilişkin inancı ve güveni tazeleme açısından simgesel bir işlev yerine getirdiği ileri sürülebilir.

İnsanlar türbe ziyaretini dini inançlarının gereği olarak algılamakta ve kutsal bilinen bir yerde bulunma arzusuyla hareket ederek kutsal bilinen yerden manevi destek almaktadırlar. Böylece türbeler için, maneviyat arayışına cevap veren mekânlardır diyebiliriz. Günümüzde modern yaşam biçimi insanları ne kadar rasyonelleştirmiş, bilim ne kadar ilerlemiş ve ekonomik seviye ne kadar yükselmiş olursa olsun, sosyal ve ekonomik problemler ve hastalıklar var olmaya devam etmekte, insanlar sosyal ve fiziksel güvenlik ihtiyacı hissetmektedir. Türbelerin insanların bu tür problemlerine cevap verme özelliği insanları türbelere çeken en önemli motivasyonudur diyebiliriz.

Halk inancına göre türbeler, Allah'ın sevgili kullarının (veli) canlılıklarını devam ettirdikleri yerlerdir; ayrıca bu yerler, ölümden sonra hayat olduğunun, ruhun varlığını devam ettirdiğinin insanların bilinçlerine somut bir nesne aracılığı ile kazındığı mahallerdir. Buna göre türbeler ahiret inancını pekiştiren ve dini inancı güçlendiren mekânlardır. Bu bağlamda, türbenin mekânsal varlığı ölümden sonrayı algılamayı ve ölümü kabullenmeyi kolaylaştırır, ölen birisinin ruhunun var olmaya devam ettiğini çok canlı bir şekilde hissettirir. Bu vesileyle ziyaretçiler kendi yakınlarının ruhlarının da yaşadığını hissederler. Türbeler değişik kesimden insanların bir araya geldiği, problemlerini paylaştığı, etkileşim içinde bulunduğu ve sosyalleştiği mekânlardır. Türbeler dini ve manevi gerekçelerle ziyaret edilmekle birlikte bu ziyaretin dini ve manevi sonuçları da olmaktadır. Nitekim pek çok kişi için türbe ziyaretlerinin dine olan ilgiyi artırıcı, ibadetleri yerine getirmeye yöneltici bir etkisi de olmaktadır.

Notlar

(*) Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, akmuammer@hotmail.com

(**) Bu makale, "Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı:Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi,Marmara Üniversitesi SBE 2012) adlı çalışmadan üretilmiştir.

Kaynaklar

- Arslantürk, Zeki,(2001),*Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*, İstanbul: Çamlıca Yay.
- Assman, Jan, (2001), *Kültürel Bellek*, çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Atasagun, Galip,(2004), *Mevlana ve Türbesi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- Beningsen, Alexandre, Chantal L.Q., (1988), *Sufi ve Komiser*, çev.O.Türer, Ank.: Akçağ Yay.
- Berger, Peter,(2002), “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine”, *Sekülerizm Sorgulanıyor*, (ed.Ali Köse), İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Bilgiseven, A.Kurtkan,(1989), *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Coşkun, Ali,(2004), *Mehdilik Fenomeni*, İstanbul: İz Yay.
- Cox, James L,(2004), *Kutsal İfade Etmek*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: İz Yay.
- Çıblak, Nilgün,(2005), “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, Ankara: *Türk Kültürü*, Sayı:507-508.
- Demir, Ömer,(2007), *Bilim Felsefesi*, Ankara: Vadi Yay.
- Fichter, Joseph,(2004), *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yay.
- Günay, Ünver,(1998), *Din Sosyolojisi*, İstanbul: İnsan Yay.
- Günay, Ünver,(2003), “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, Kayseri:*Erciyes Ü.S.B.E.D.*,Sayı:15.
- Günay, Ünver; Güngör, Harun vd.,(2001), *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması*, Kayseri: Erciyes Ün. Yay.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem,(1996), *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karasar, Niyazi,(1986), *Bilimsel Araştırma Yöntem: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Bilim Yay.
- Keskin, Yahya Mustafa,(1999), “Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerin Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları”, Elazığ: *Fırat Ü.İ.F.D.*
- Keskin, Yahya Mustafa,(2004), *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*, Ank.:İlahiyat Yay.
- Köse, Ali, Ayten, Ali, *Türbeler: Popüler Dindarlığın Durakları*, İstanbul: Timaş Yay.
- Ocak, A.Y.,(1996), *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergah Yay.
- Ocak, A.Y.,(1997), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara: TTK
- Pierre, Jacques,(2001), “Hermenötik ve Dilsel Ana Kalıbı: Mircea Eliade Örneği”, *Din Bilim Yazıları I*, Derleyen ve çev.: Zeki Özcan, İstanbul: Alfa Yay.
- Slattery, Martin, (2010), *Sosyolojide Temel Fikirler*,(Yay.Haz:Ü.Tatlıcan, G. Demiriz), İstanbul: Sentez Yay.
- Türkddoğan, Orhan,(1989), *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, İstanbul: M.E.B.
- Yıldırım, Ali;Şimşek,Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ank.:Seçkin Yay.